

Az európai gazdaságtörténet tankönyve¹

A *The Cambridge Economic History of Modern Europe* nagy múltra visszatekintő sorozatának 2010-ben megjelent két újabb kötete az újkori és modern kori Európa gazdaságtörténetét mutatja be az 1700-as évektől napjainkig. A szerkesztőpáros nem titkolt célja, hogy megbontsa a sorozat korábban megjelent kötetekre jellemző szemléletmódot, szerkezeti tagolást és az ennek megfelelő országspecifikus elemzéseket. Az egyes nemzetgazdaságok elemzése helyett a szerzők tematikus elrendezésben mutatják be a több mint három évszázad gazdaság- és pénztörténetét, s a kontinens egészét érintő folyamatokat globális szemszögből vizsgálják. Az eredmény egy kétkötetes, átfogó, összetett és terjedelmes tankönyv az európai gazdaságtörténetről: az első kötet az 1700–1870 közötti, míg a második az 1870-től napjainkig terjedő időszakot öleli fel.

A könyv több tekintetben is összefoglaló munka. Az egyes tematikus egységek szerzőinek többsége elismert közgazdász, de akadnak közöttük történészek is. Ilyen például George Alter, a Michigani Egyetem professzora, Dan Bogart, a matematikából és történelemből is diplomát szerzett, majd közgazdaságtanból doktorált amerikai professzor vagy a Ránki György-díjjal is kitüntetett (az Economic History Association díja) Jean-Laurent Rosenthal amerikai történész. Az első kötet szerzőinek tekintélyes része amerikai professzor, ám a második kötetben a szerzők között – egy-két kivételtől eltekintve – szinte kizárólag európai tudósokat találunk. Ilyen például Piotr Franaszek, a Krakói Egyetem történésze, vagy Stefano Battilossi, az olasz származású gazdaságtörténész professzor, vagy a Tübingeni Egyetemen dolgozó Jörg Baten.

Annak ellenére, hogy a szerzőket tekintve a mérleg nyelve a közgazdászok javára bilen, és elsősorban kvantitatív módszerekkel találkozunk a könyvben, nem jellemzőek a matematikai és statisztikai számításokkal terhelt szövegek, csupán néhány, a hosszú távú gazdasági tendenciákat bemutató grafikon, ábra és táblázat szakítja meg a gördülékeny szöveg folytonosságát. Az átlátható szerkezet és közérthető nyelvezet egyaránt alkalmassá teszi a könyvet arra, hogy közgazdász- és történészhallgatók egyetemi tankönyvként használhassák.

Minden fejezet egy bevezetéssel kezdődik, melyben az adott rész témájának rövid bemutatása és a hipotézis található, illetve minden fejezet a konklúziók levonásával és a legfontosabb tudnivalók összefoglalásával zárul. A folyamatos visszacsatolások és ismétlések pedig megkönnyítik az olvasottak megértését és rögzülését. A könyv egyik legfontosabb erénye, hogy a klasszikus nemzetközi szakirodalom mellett alapvetően a legújabb közgazdasági és történeti munkákra, illetve a legfrissebb kutatási eredményekre támaszkodik.

¹ *The Cambridge Economic History of Modern Europe*. Vol. I. 1700–1870. Vol. II. 1870 to the Present. Eds.: Broadberry, Stephen–O'Rourke, Kevin H. Cambridge, Cambridge University Press, 2010. 329 p., 468 p.

A kötetek szerkezeti tagolása három fő tárgykör alapján történik: a globális gazdasági növekedés és gazdasági ciklusok vizsgálata, a gazdaság egyes ágainak fejlődése (mezőgazdaság, ipar, szolgáltatói szektor), illetve mindennek a társadalomra gyakorolt hatása, ideértve a vagyoneeloszlást is. A további tematikai tagolást az adott kor gazdasági jellemzői határozzák meg; földrajzilag pedig Európát három fő régióra osztják (Észak- és Nyugat-Európa, Dél-Európa, Kelet-Közép-Európa). Az első kötet a modern gazdaság kialakulásának korát, azaz az 1700–1870 közötti időszakot öleli fel. A korszak meghatározó gazdasági eseményei az ipari forradalomhoz köthetőek, illetve ahhoz az átmenethez, amelynek eredményeképpen kialakult a modern gazdasági rendszer. A gazdasági átalakulás és modernizáció másik fontos eleme – az ipari forradalom mellett – az úgynevezett demográfiai forradalom vagy átmenet, amelynek során az alapvetően magas születésszám és magas halálozási arány csökkenni kezdett, és a 19. század végére már a modern gazdaságra jellemző demográfiai mutatókkal találkozunk. Kiemelt figyelmet fordítanak a szerzők az intézménytörténetre, elsősorban a politikai intézmények fejlődésére, mivel a nemzetállamok kialakulása és a folyamatos centralizáció révén ezek is meghatározó változásokon mentek keresztül a korszakban. A kötetet a mezőgazdasággal, az iparral és a szolgáltatói szektorral külön-külön foglalkozó elemzéseket követően egy rövid értekezés zárja.

Az *Európa ázsiai tükrében: az „európai csoda”* címet viselő fejezet arra a kérdésre keresi a választ, hogy az ipari forradalomként ismert, óriási volumenű gazdasági fellendülés, amelynek során Európa meghatározó szerephez jutott a világgazdaságon belül, miért éppen Angliában, illetve Nyugat-Európában indult meg először. A klasszikus megközelítés szerint *„Európa és különösen Északnyugat-Európa fejlettebb, és néhány esetben rendkívüli gazdasági fejlettséggel és társadalmi intézményekkel rendelkezett már jóval a nagy fellendülés előtt”* (265. p.), és ez teremtette meg az alapot az ipari forradalom kibontakozásához. Ezzel szemben olyan kutatások eredményei kerültek be a fejezetbe, amelyek szerint Kína és India is ugyanolyan szintű gazdasági és társadalmi fejlettséggel rendelkezett a 18. században, mint Európa. A komparatív elemzések eredményeit több rokon tudomány vizsgálati módszerével egészítik ki, így például antropometriai, műveltségi vagy urbanizációs mutatókkal. Európa és Ázsia gazdasági teljesítményének és fejlődésének összehasonlítása a reálbérek alakulásán, a városiasodás mértékén, a piacok működésén és a távolsági kereskedelem volumenén keresztül történik.

A második kötet az európai gazdaság 1870 utáni történetét dolgozza fel napjainkig. A könyv tehát a korszakolás tekintetében is túllép a hagyományos monográfiák keretein, mert a hosszú 19. század „csúcspontjának” számító 1870-es dátumot teszi meg kezdőpontnak. A korszakolás újdonsága a globális gazdaságpolitikai nézőpontra alapszik. A „hosszú” 20. századi gazdaság első szakasza tehát 1870-től az I. világháború kitöréséig tartó időszak, melynek legfontosabb jellegzetessége a folyamatos nemzetköziesedés, valamint a világgazdaságon – és világpolitikán – belül érvényesülő európai dominancia. Az első kötet központi tárgykörét adó ipari forradalom igazi következményeivel ezt az időszakot vizsgálva ismerkedhetünk meg igazán. Az intenzív ipari fejlődés, a gyorsuló kommunikáció és technológiai modernizáció eredményeképpen létrejövő – gazdasági, politikai és kulturális értelemben – aszimmetrikus világot egyértelműen Európa uralta. Ez az első, 1870–1913 közötti periódus hozta meg az ipari forradalom igazi eredményét, minden idők egyik legdinamikusabb gazdasági fejlődését mind Európában, mind pedig Európán kívül is. *„Volt egy sokkal sikeresebb Európa Európán kívül”* (32. p.) – az Egyesült Államok, Ausztrália és Új-Zéland növekedése példátlan méreteket öltött. A korszakra vonatkozó olyan általános jellemzéseket, miszerint ez volt a *„tőkeáramlás, a kereskedelmi integráció és globális migráció »aranykora« az első világháború előtt”* (85. p.) né-

miképp árnyalni kívánja a gazdasági ciklusokat bemutató és elemző fejezet. Az aranystandard időszakának alaposabb vizsgálata során fény derül a rendszer ellentmondásaira, melyekre a szakirodalom már az 1960-as évektől kezdve rámutatott. „Néhány központi bank egyenlőbb volt a többinél, ha külföldi befektetésekről volt szó” (96. p.), azaz úgynevezett húzóerővel (pulling power) rendelkeztek. „A rendszer könnyebben működött a »centrum«-országok (Nagy-Britannia) esetében, míg viszonylag nehezen a »periféria« (Argentína) esetében.” (96. p.)

Ezzel szemben éles ellentétben áll a következő, 1914–1945 közötti időszak, melynek legfontosabb ismérvei a „háború, gazdasági protekcionizmus és depresszió: egy »második harmincéves háború«, melynek során Európa darabokra szaggatta önmagát”. Európa elvesztette korábbi dominanciáját a világgazdaságon belül, az aranystandard tarthatatlanná vált – bár ezt a tényt a döntéshozók csak késve ismerték fel, a háborús adósságok és jóvátételek „mérgező öröksége” pedig a nemzetközi együttműködés helyreállításának útjában állt. A második ipari forradalomként ismert, a két világháború között kibontakozó technológiai fejlődés és strukturális változások ellenére a korszakot alapvetően lassú és ingatag gazdasági növekedés, magas infláció és tömeges munkanélküliség jellemezte. A korszakban jelentkező gazdasági problémák egyértelműen jelezték a gazdaságpolitika és a gazdasági döntések erejét, illetve befolyását az emberek életére. A politika és a gazdaság viszonya és kölcsönhatása a két világháború közötti időszak egyik legfontosabb és legtanulságosabb kérdése. Következményei súlyos történelmi leckét hagytak az utókorra, hiszen a nem megfelelő gazdaságpolitika nem csupán a nagy gazdasági válság kiváltó oka volt, de a magas munkanélküliség közvetlenül szerepet játszott és felelős volt Hitler hatalomra jutásában.

A polgárháborúkkal, éhínségekkel, gazdasági recessziókkal, valamint a két világháborúval járó időszakot elemezve azt látjuk, hogy az 1950 után kibontakozó gazdasági növekedés és az életszínvonal emelkedésének technológiai alapjai már ekkor terjedni kezdtek. Emellett az I. világháborút követő gazdasági válságok, recessziók, hiperinflációk és deflációk, majd a nagy gazdasági világválság átalakították a monetáris és fiskális politikáról alkotott korábbi felfogást. A pénzügyi stabilitás megteremtése érdekében folytatott „kísérletek” néhány eleme pedig napjainkig is érvényben van. Pénzügyi és gazdasági szakemberek, illetve politikusok együttműködése során, valamint a két világháború közötti időszak terhes tapasztalatainak levonása után alakult ki az a pénzügyi és gazdasági stabilitást nyújtó rendszer, amelyet 1944-ben Bretton Woodsban állítottak föl.

A harmadik nagyobb egység az 1950-től napjainkig tartó időszakot öleli fel, melynek gazdaságtörténetét a kettéosztott kontinens egymástól eltérő gazdasági rendszerei határozták meg. A háborút követő időszakban Nyugat-Európa fokozatosan visszakapcsolódott a világgazdaság vérkeringésébe, helyreálltak a nemzetközi gazdasági kapcsolatok a térségen belül is. Kelet-Európa majd csak az 1990-es évektől kezdve tudott fokozatosan bekapcsolódni ebbe az integrációba. A kontinens a 19. század végén a világgazdaságon belül betöltött szerepét soha nem nyerte vissza, de a folyamatos és stabil gazdasági és politikai integrációnak köszönhetően Európa az 1957-es római szerződéstől a 2007-es európai unió bővítésig terjedő időszakban „hat ország klubjából huszonhét ország uniójává nőtte ki magát” (271. p.).

A kötetek tehát kétségtelenül nem csupán oktatási céllal, tankönyvként használhatóak, de kiváló segítséget nyújtanak a jelenlegi válságot megérteni kívánó olvasó számára is. A világgazdaság fejlődésének, illetve a legfontosabb gazdasági és pénzügyi folyamatoknak a megértése nem nélkülözheti a történelmi megközelítést. Ehhez nyújt segítséget az elmúlt három évszázad európai gazdaságtörténetét feldolgozó *The Cambridge Economic History of Modern Europe* kétkötetes kiadványa.

Gergely Marianna